

Ніна Авер'янова

Виховні функції образотворчого мистецтва на тлі культурно-історичного досвіду українства

Показано процес накопичення виховних функцій образотворчого мистецтва впродовж XVI – початку XX ст. Проаналізована їхня роль у системі виховання молодого покоління на сучасному етапі розвитку українського суспільства

The article is devoted to the process of accumulation of educational functions of art in 16th – on the beginning of 20th centuries. The role in the system of education of young people in the modern period of the development of the Ukrainian society is analyzed

Політичні і соціально-економічні обставини розкривають культурний розвиток українського образотворчого мистецтва періоду XVI – початку XX ст. і, безумовно, мають вплив на творчість митців, які, в свою чергу, беруть безпосередню участь у формуванні нових ідей, смаків, ідеалів, орієнтацій і поглядів суспільства. Духовно-практична діяльність українських митців зазначеного періоду реалізувалась в художньо-просвітницьких формах мистецької практики (були характерними для українського образотворчого мистецтва в XVI–XVIII ст.) та громадсько-мистецьких, що поєднувались із художньо-просвітницькими (притаманні для українського образотворчого мистецтва в XIX – початку XX ст.). Діяльність, як відомо, – це «форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті» [9, с. 163]. І що суттєво – «для людської діяльності характерний вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень» [9, с. 163], тобто для людської діяльності притаманні усвідомленість і творчість як смисловий центр її буття. Слід зазначити, що творча діяльність митців також розглядається як духовно-практична діяльність, спрямована на створення художніх творів [8, с. 344]. А мистецька практика – це специфічна форма духовно-практичної діяльності митців, спрямована на продукування різноманітних творів мистецтва, художніх образів, естетичних ідей, концепцій, поглядів, смаків, мистецьких стилів тощо. Різні форми мистецької практики (художньо-просвітницька, громадсько-мистецька та інші) мають своє змістовне, ідейне, смислове й ціннісне наповнення (митці завжди керуються певними уявленнями про дійсність), а також творчий (перетворювальний) характер, впливаючи на суспільні перетворення та світоглядні трансформації. Спадкоємність різних форм мистецьких практик (наприклад, художньо-просвітницьких та громадсько-мистецьких практик в українському образотворчому мистецтві) та їхнє поєднання утворює під-

ґрунтя для утвердження української національної культури, а також духовно-мистецьку основу для вдосконалення системи виховання особистості.

Художньо-просвітницькі та громадсько-мистецькі практики були органічною ланкою у сув'язі українського мистецького поступу. В цих культурно-просвітницьких та громадсько-мистецьких практиках не просто відображався український світ, тут чітко був виражений важливий духовно-світоглядний зміст конкретної історичної доби. Поступ українського образотворчого мистецтва визначався характерними культурно-історичними ознаками та панівним для кожної доби світосприйманням. Художньо-просвітницькі практики відзначались ренесансно-бароковими, просвітницькими рисами та християнським типом світосприймання. Характерними ознаками громадсько-мистецьких практик були риси романтизму та народницький тип світосприймання, який поступово трансформувався у національно-концептуальний тип. Уже з XVI ст. ренесансно-гуманістичні мотиви входили в українське образотворче мистецтво, зумовлюючи його пізнавальну, морально-естетичну та виховну сутність. Українські художники і активно включались в громадську діяльність, і з усією повнотою проявляли свою творчу індивідуальність. Вони відстоювали своє право на творчі пошуки, змальовуючи у канонічних образах святих, евангелістів, Христа, Богоматері риси, котрі робили ці образи близькими земній людині, її думкам, почуттям, діям. Духовна наповненість цих образів відображала духовність реальної земної людини. З XVII ст. запанували нові стильові мистецькі системи, головними ознаками яких були гуманістичний зміст і реалістичність форм. У процесі пізнання світу та звільнення людського розуму від догматичного церковного світобачення набували значущості тенденції розвитку творчих здібностей людини, нове художньо-образне мислення, котрі втілювались у найрізноманітніших мистецьких фор-

мах. Ренесансне світобачення поглиблювало духовні надбання українського образотворчого мистецтва, зумовлювало його близькість до західноєвропейського мистецтва. При цьому українське образотворче мистецтво зберігало свою національну самобутність та виразність, адже «без заломлення через вітчизняну основу вплив іншої культури не засвоюється в подальшому розвитку даної культури і зникає» [4, с. 111]. Прагнення українських митців до об'єктивності в змалюванні особливостей побуту й духовних потреб суспільства доби відбилась у портретному жанрі. Портрет став засобом втілення культурно-історичних ідей соціуму, на нього покладалась обов'язки формування морально-етичних ідеалів людини, її суспільно-політичних поглядів. В історичному жанрі, котрий тяжів до вимог замовника, художники виділяли суттєві для свого часу морально-етичні проблеми в світлі ідей ренесансного гуманізму, створюючи світоглядне та соціально-психологічне підґрунтя для формування особистості з високими духовними запитами. Пейзаж не виділився в окремий жанр образотворчого мистецтва, служив лише декоративними тлом, на якому відбувались певні події, однак майстри, відтворюючи красу рідної землі, підкреслювали і красу її людей. У багатьох монументальних розписах церков, соборів, каплиць художники використовували сцени з українського побуту, етнографії, відображали українські краєвиди, зображували гетьманів, митрополитів, єпископів, народних героїв, фундаторів, ктиторів та благодійників, героїчні батальні сцени з історії України, зокрема національно-визвольної боротьби українців. Все це, з одного боку, репрезентувало духовно-світоглядні устремління українства, а з іншого, – сприяло формуванню національної самосвідомості українців, їх патріотизму, духовному розвитку. Гравюра (конклюдія) належала до найбільш характерних і яскравих явищ українського образотворчого мистецтва. У багатьох таких творах (хоча часто переповненими надмірними словесами) звучали передові ідеї свого часу, відбивалось протистояння церковного й світського у громадському житті. До того ж гравюра як тиражований вид мистецтва (а цим самим більш доступна) мала можливість знайомити різні верстви населення з національними, політичними та соціальними проблемами часу, з новими етичними нормами і духовними цінностями [1].

Отже, період XVI–XVIII ст. позначився високими здобутками в сфері образотворчого мис-

тецтва, яке, спираючись на багаті місцеві традиції, одночасно оперативно підхоплювало і розвивало нові творчі ідеї, широко використовувало європейський художній досвід, торуючи шляхи новим формам мистецького вислову. В образотворчому мистецтві по-новому почала осмислюватись людина, її суспільна діяльність, соціальні питання та патріотичні почуття. Живопис, фіксуючи в усіх своїх жанрах вироблені тогочасним світоглядом нові гуманістичні ідеали, пробуджував у людині потенційні сили і спрямовував їх на удосконалення земного життя людини, в чому полягала його велика суспільно-естетична та виховна цінність. Гравюри зі своєю світською спрямованістю і семантичною дохідливістю мали значне поширення через великий попит, а цим самим доносили до суспільства проблематику часу, національні ідеали та устремління українства, чим формували його національну самосвідомість, виховували патріотичні почуття. Якщо в XVI–XVIII ст. національний стиль українського образотворчого мистецтва яскраво виявив себе в козацькому бароко, то XIX – початок XX ст. став періодом народження «національних шкіл у мистецтві» та усталення формовиявів української національної культури. В цей період (XIX ст.) на художньо-мистецькому рівні почав зумовлюватися процес націєтворення, а художньо-образні чинники стали одними з найважливіших у процесі національної самоідентифікації як особистості, так і спільноти. З XIX ст. поняття «дух нації» став одним з найважливіших у філософсько-світоглядних системах, без якого не можна зрозуміти й осягнути ідейну сутність української образотворчої спадщини. Приблизно у середині XIX ст. ключовим поняттям, що характеризувало романтичний рух, стало поняття «національної ідеї», у якому концентрувалися відповіді на найскладніші питання: задля чого живе нація, як вона реалізує себе в оточенні інших спільнот. В українському образотворчому мистецтві XIX – початку XX ст. народилась ціла плеяда художників, які закладали основи для розвитку українського національного мистецтва. Піднесення національної самосвідомості українства з початку XIX ст. актуалізувало патріотичну роботу митців по збиранню і консолідації культурних сил нації; активізувало діяльність, спрямовану на збереження історичної пам'яті українців, втілену в фольклорі, етнографії, творах мистецтва. Усвідомлюючи значення української історії для подальшого розвитку національно свідомої особистості художники вже

з середини XIX ст. в своїх творах звертались до історії України, її традицій та побуту. Водночас, національні традиції в українському мистецтві, котрі постійно витіснялись з постпетрівських часів, повністю не були знищені. Вони продовжували здійснювати свій вплив на мистецьку практику. Художня традиція, забезпечуючи спадкоємність у мистецтві, вводячи художників у володіння спадщиною попередніх поколінь та епох, відкривала можливості для самостійного творення й розвитку української культури. Поєднання поняття «традиції» з народною культурою, фольклором, історичною минувиною в даних умовах було захисною реакцією українства на втрату державності, необхідністю витворити національну ідею як основу самоідентифікації українців, що сприяло формуванню української модерної нації. Тому зрозуміло, що проблема традиції не відокремлювалась від проблеми національної самоідентифікації. Осмислення важливості національних традицій (визнання їхньої ідейної та художньої специфіки) для розвитку української культури стало особливо помітним на межі XIX і XX ст. Митці все частіше зверталися до своїх історичних коренів і художніх традицій, в яких вбачали підґрунтя і для подальшого розвитку національного стилю в українському мистецтві. Як відомо, цінність традицій (вони функціонують у всіх соціальних системах і є необхідною умовою їхньої життєдіяльності) полягає у зібранні соціального досвіду всіх попередніх поколінь та у виконанні ролі засобу регулювання і саморегулювання різноманітних суспільних відносин, ситуацій. Проте смисл традицій виявляється частіше за все на межі традиції і новації. Цей смисл з'являється при зіставленні з якою-небудь новою рисою або напрямком, які породжуються новими обставинами життя. Нехтування традиціями призводить до порушення спадкоємності, до втрати ціннісних досягнень спільноти. Основними в традиціях є здобутки духовної культури і передовсім національні цінності та ідеали, що міцно пов'язані зі світоглядом, релігією, мистецтвом і мораллю. Пошуки українського стилю засобами традиційної образотворчості характеризували роботи братів В. і Ф. Кричевських, в творчості яких риси модернізму набували інтерпретації в дусі відновлених архітектурних і малярських традицій; братів Д. і В. Бурлюків, які в своїх полотнах використовували іконописну палітру; О. Екстер, в композиціях котрої вгадувались і барокові структури, і колористика ікон; Е. Прибильської і Н. Да-

видової, що співпрацювали з народними майстрами, вбираючи в свою художню мову традиції народного мистецтва. І вже в першій третині XX ст., відзначає Л. Соколюк, вирізнилось кілька варіантів національного стилю, запропоновані художниками, графіками, архітекторами, котрі по-різному трактували його витoki: Г. Нарбут (українське бароко), М. Бойчук (візантійські корені), Я. Струхманчук (ренесансна основа), В. Кричевський (українське народне мистецтво) [7, с. 12].

На рубежі XIX–XX ст. увага до втілення у мистецтві рис національного світогляду спричинила до організації низки музеїв українського мистецтва, створення художніх об'єднань, які ставили завдання по відродженню національної культури. Яскравою прикметою часу було збільшення кількості художніх виставок, посилення громадської активності митців, виникнення художніх угруповань, які об'єднували музикантів, художників, акторів, літераторів. Виникали різноманітні видання і спеціальні відділи в газетах України, котрі висвітлювали події художнього життя та питання образотворчого мистецтва. І що дуже суттєво – загальний рівень художньої думки в Україні визначали і художники, і письменники, і професійні критики мистецтва, «...і, що стало зовсім новим явищем, – історики мистецтва» [5, с. 32]. Завдяки цьому не лише підвищувався професійний рівень українських митців, а й формувався їхній світогляд та ідейно-патріотичні орієнтації, які вони в свою чергу доносили до своїх шанувальників. Загальним був процес прилучення українського мистецтва до західноєвропейських новацій – імпресіонізму, постімпресіонізму, модерну. Одночасно концепція розвитку українського образотворчого мистецтва включала відродження своїх традицій, пошуки втілення рис національного світобачення. Попри різницю в культурній орієнтації Західної України (спрямовувалась на мистецтво Кракова, Мюнхена, Відня, тощо) та російської України (орієнтувалась на запити Петербурга і Москви), завдання художників усієї країни в цілому були спільні – боротьба за піднесення професійного рівня українського образотворчого мистецтва, вирішення проблеми співвідношення традиції та новаторства, підвищена увага до національної тематики творів з метою активізації національної самоідентифікації українства, духовне єднання митців, розділених кордонами України, їхнє прагнення творити самобутнє національне обличчя українського мистецтва.

Таким чином, митцям XIX – початку XX ст. доводилося долати як особистісні внутрішні творчі суперечності й перешкоди, так і політичний тиск. І хоча це виснажувало їхні духовні сили (за відсутності держави, без політичної, матеріальної та правової підтримки культура нації починає занепадати або продовжує існувати завдяки великим зусиллям) митці присвячували свої твори найважливішим сторінкам історії України та українства. Суттєвою рисою національного самоусвідомлення цього періоду було те, що виокремлення культурної особливості, етнічної особовості українства, котра вирізняє його від інших народів, найперше пов'язувалася з національними традиціями. Українські митці інтуїтивно та раціонально на основі художнього досвіду, світогляду, естетичних поглядів та ідеалів схоплювали зміст і дух культурно-мистецьких потреб соціуму, його окремих груп і надавали цим потребам художню форму. Земля, етнос, час, в якому жили художники, акумулювалися в їхній творчості й трансформувалися у художній образ, який ніс в собі національні ознаки. А цим самим українські майстри, суб'єкти української образотворчості, засобами своїх творів, відігравали суттєву роль у націєтворчих процесах, у поступовому русі українства до модерної української нації, бо формували одну з найважливіших властивостей нації – її духовність, яка найперше проявляється через національні цінності, національний образ світу, національний характер, національну свідомість і самосвідомість. Адже духовність – це не тільки суттєвий здобуток і основа культурної традиції, не тільки провідний фактор смислової гармонізації національного буття, а й сутнісна характеристика особистості, яка репрезентує вихід до ціннісно-смилових інстанцій конструювання особистості. Тобто українські художники створювали твори, які були важливою передумовою художнього і суспільного розвитку, а цим самим закладали духовно-мистецькі підвалини для формування самобутньої національно свідомої особистості, її світогляду, духовного світу, виховання її ідейно-патріотичних орієнтацій [2].

Отже, світоглядний потенціал суспільства XIX – початку XX ст. зумовлювався розв'язанням не тільки соціальних проблем, але й заглибленням у національне питання, високим рівнем національної самосвідомості інтелігенції, усвідомленням того, що свобода особистості й суспільства неможливі без свободи національної. Митці звертались в своїх творах до

історії України, її природи, побуту, традицій, намагались створити узагальнений образ України з осягненням глибини усієї її історичної сутності. Звернення художників до національної тематики, створення ними власного національного стилю в мистецтві, з одного боку, було своєрідною свідомою формою протесту і боротьбою за утвердження національної гідності українців, а з іншого, – ствердженням нової естетики українського мистецтва, опертого на багаті народні традиції, фольклор, міфологію і водночас зорієнтованого на засвоєння модерних здобутків тогочасного світового мистецтва.

У межах художньо-просвітницьких та мистецько-громадських практик розпочалась художньо-образна концептуалізація українського світу (така концептуалізація передбачає осягнення і розуміння українського світу в єдності ментально зумовлених образів-архетипів, ідейно-творчих задумів та системних поглядів). Онтологічними та феноменологічними засадами художньо-образної концептуалізації українського світу є домінуючі образи, архетипні символи, культурні універсалиї, наскрізні ідеї та цінності, представлені в українському образотворчому мистецтві. Ці домінуючі образи, архетипні символи, культурні універсалиї, наскрізні ідеї та цінності зумовлені типовими рисами української ментальності, наприклад, такими як розвинута почуттєвість, екофільність, глибока релігійність, софійність, волелюбність, толерантність, кордоцентризм, панестетизм, сакралізована святковість, працелюбність, глибокий емоційний зв'язок з рідним краєм, обережність, доброзичливість, розсудливість тощо [3]. Деякі з цих ментальних ознак були репрезентовані вже в українській образотворчості киево-руської доби (що виразилось через синтез народної естетики, та візантійського стилю, християнської та язичницької ідеології, величної й світлоносної образності, яка ідеалізувала героїзм та духовність), але більша частина цих ментальних ознак набула свого національно-довершеного вигляду в стилістиці українського бароко.

Отже, українські мистецькі практики XVI – початку XX ст. поступово накопичували значний виховний потенціал образотворчого мистецтва, що виражалось через: феномени етнозбереження; спадкоємність українських мистецьких традицій та використання кращих надбань попередніх поколень, які мають універсальне значення для становлення національної культури; запровадження української національної

тематики в мистецьких творах; збереження історичної пам'яті українців; виокремлення патріотичного змісту та поєднання його з відповідними художніми образами; художньо-мистецьке «закорінення» української людності в просторі своєї національної культури; активний синтез, взаємодію та взаємовпливи художньо-естетичних та національних цінностей; трансляцію національних цінностей в образно-символічний та емоційно-чуттєвій формі; культурно-мистецьку репрезентацію національної ідеї як національно консолідуючого та державотворчого чинника; цілісне бачення феномену української національної культури, історичного буття України та українського народу.

Тому можна виділити такі виховні функції образотворчого мистецтва, що були накопичені українськими мистецькими практиками XVI – початку XX ст.: *пізнавально-просвітницьку* (забезпечує засвоєння певної суми знань з комплексу колективно-історичного досвіду українців, акумульованого в образотворчому мистецтві, загальне розуміння процесу становлення національного стилю в українському образотворчому мистецтві, де інтегровані духовно-світоглядні, емоційні та образні характеристики); *емоційно-почуттєву* (сприяє трансляції позитивних емоційних станів, які мають великий сугестивний вплив на підсвідому сферу особистості та емоційно насичують її життєдіяльність; набуттю особистого досвіду глибоких художньо-естетичних переживань; розвитку патріотичних почуттів, становленню почуття співпричетності до української національної культури); *етнокультурно-інформаційну* (забезпечує синхронну і діахронну передачу етнокультурної інформації; трансляцію національно зумовлених культурних «кодів» українства, естетичних ідеалів і традиційних естетичних уявлень українців про світ); *комунікативно-інтегративну* (забезпечує міжпоколінні – духовні, естетичні, ментальні – зв'язки українства, уможлиблює спадкоємність традицій, процеси етнозбереження, гармонізацію відносин особи з оточуючим світом, духовну консолідацію суспільства); *ціннісно-світоглядну* (сприяє формуванню ціннісних орієнтацій особистості та українського національного світобачення; розумінню змісту буття української людини різних епох та історичної тяглості буття українського народу; становленню української духовності); *ідентифікаційну* (сприяє трансляції певних ідей, ідеалів, переконань, ідентитетів, зразків поведінки та ментальних ознак українців, які каталі-

зують становлення української національної ідентичності особистості); *експресивно-катарсичну* (забезпечує поєднання образних, естетичних та духовних характеристик образотворчого мистецтва з експресивними; уможлиблює катарсичне перетворення особистості, тобто забезпечення такого динамічного стану особистості, який виражає вищий ступінь її духовної організації і виникає в результаті морально-психологічного очищення, ускладнення й піднесення її цінностей та ідеалів до рівня національних і загальнолюдських); *естетичну* (сприяє налагодженню зв'язку особистості з українським мистецьким середовищем; засвоєнню системи знань з теорії естетики; становленню естетичних оцінок, потреб, критеріїв та смаків; становленню художньо-естетичної складової цілісної картини світу особистості); *художньо-концептуальну* (забезпечує осмислення концептуальних основ українського образотворчого мистецтва, головних його мистецьких концептів, провідних ідей, художніх прийомів і засобів вираження мистецького задуму); *формуючу* (сприяє пробудженню творчого потенціалу особистості, розвитку творчої уяви і творчого мислення; формуванню духовної та естетичної культури особистості, її художньо-патріотичних поглядів, художніх і творчих здібностей; активізації професіоналізму митців).

Проведений аналіз показує, що українське образотворче мистецтво є: 1) самостійною, самобутньою і самодостатньою часткою української національної культури; 2) важливою формою вираження духовного змісту українства; 3) емоційно-образним підґрунтям для стабілізації національно-патріотичних почуттів українців; 4) ціннісно-смысловим підґрунтям для духовної і світоглядної цілісності особистості; 5) ідейно-образним підґрунтям для існування української національної ідентичності як цілісного явища.

Таким чином, українську образотворчу спадщину можна перетворити на *дійовий чинник* формування духовних потреб, національно-патріотичних почуттів та національної самосвідомості особистості. Взаємодіючи з творами українського образотворчого мистецтва особистість включається в особливу духовну діяльність, різновидами якої є естетичне сприймання, естетичне споглядання, естетичне задоволення, естетична насолода, образне мислення, творча уява, естетичні судження, співпереживання, співучасть, катарсис, випереджуюча

емоційна оцінка об'єктів, відкриття або формування естетичних цінностей, актуалізація естетичних здібностей тощо. Як і будь-яка цілеспрямована діяльність, духовна діяльність є соціальною формою буття людини. Через духовну діяльність особистість вступає у певні зв'язки із зовнішнім світом, в естетичні відносини з дійсністю, змінюючи при цьому саму себе, свої здібності, свій внутрішній світ. Кінцевим результатом духовної діяльності особистості в системі суспільної практики є не тільки формування творчих сил та здібностей особистості в якійсь конкретній сфері, але й цілісний розвиток особистості. Виховне значення духовної діяльності особистості полягає в діалектичному поєднанні такої діяльності з її суб'єктивною безкорисливістю, при якому нагородою за духовну діяльність є естетичне задоволення, емоційне співпереживання, чуттєва насолода, катарсис, національно-патріотичні почуття, які особистість отримує в процесі осягнення творів українського образотворчого мистецтва, а не певні матеріальні чи фінансові винагороди. Така відносна незалежність духовної діяльності особистості від прагматичних та егоїстичних цілей робить цей вид людської діяльності впливовим чинником формування цілісної особистості.

Нині, «вступивши в нову глобалізаційну епоху, українське мистецтво все більше втрачає свій концептуально-аналітичний зміст, соціально-критичну спрямованість, розчиняючись в суто ринковій гламурно-галерейній продукції» [6, с. 668]. Проте «звернення до історичної проблематики, що не втрачає своєї актуальності, в цій ситуації може стати шляхом активізації суспільної ролі мистецтва» [6, с. 668]. Осмислюючи українську образотворчу спадщину та українські традиції образотворчості значну увагу необхідно приділяти українським виховним традиціям, акцентуючись на проблемах духовності, гуманності, демократичності, моральності людини, шанобливих родинних взаємин, поваги дітей до старших, взаємозв'язку особистості з довкіллям. В українському образотворчому мистецтві унаочнено репрезентується український виховний ідеал, що показує, якою саме за своїм духовним змістом має бути українська людина як взірць для наслідування – патріот, герой, гуманіст, християнин, захисник Батьківщини, інтелектуал, сім'янин тощо. Таким чином, в українській образотворчій спадщині репрезентована своєрідна «духовна вертикаль» національної індивідуальності українства.

Оптимальне використання виховного потенціалу українського образотворчого мистецтва можливе за умов: 1) утворення своєрідного синтезу пізнавальних і емоційних структур, який виникає в процесі формування системи відношень особистості; 2) поєднання художньо-естетичних вражень з історичною, географічною, філософсько-світоглядною інформацією; 3) взаємодії художньо-естетичних та національних цінностей; 4) поєднання емоційного сприймання та рефлексивного осмислення української образотворчої спадщини з власним художньо-творчим та елементарним пошуковим досвідом особистості; 5) органічного поєднання культурно-мистецьких і громадянсько-патріотичних начал. Ефективність виховання особистості засобами українського образотворчого мистецтва залежить від того, наскільки вихованцям (за допомогою вихователів, педагогів, митців, музейних працівників, екскурсоводів та ін.) вдасться знайти в конкретних творах образотворчого мистецтва *особисто значущий і ціннісний смисл*, сприйняти і зрозуміти його не тільки на перцептивно-когнітивному, а й на емоційно-афективному та дійово-практичному рівнях. Комплексний вплив творів образотворчого мистецтва на всі сфери особистості (пізнавальну, емоційну і вольову), на її свідомість та підсвідомість, із застосуванням спеціальних виховних технологій (інтегративних, інтерактивних та ін.) має посилити дієвість і виховний вплив українського образотворчого мистецтва, забезпечити цілісне бачення особистістю української образотворчої спадщини та ціннісне ставлення до української національної культури.

Отже, українське образотворче мистецтво, яке накопичувалось протягом століть у різних формах мистецької практики (художньо-просвітницьких, мистецько-громадських та ін.), демонструє тяглість розвитку всієї національної культури. Трансляція головних художньо-мистецьких концептів української образотворчості окреслює ті духовно-світоглядні орієнтири, які обумовлюють культурно-мистецьке «забезпечення» процесів соціалізації й національної ідентифікації особистості, а також консолідації усього суспільства. Відсутність такої культурно-мистецької складової серед чинників соціалізації та національного виховання молодого покоління може зумовити процеси відчуження та маргіналізації особистості. Українське образотворче мистецтво в його історичних модифікаціях як інфраструктура національної культури

ри має можливість забезпечувати гуманізацію суспільства, формувати національну еліту. Його можна розглядати не лише як національно-культурні цінності, як засіб пізнання українського світу, але і як один із способів пізнання власне української людини. Своєрідне перехрещення в українському образотворчому мистецтві художньо-естетичних та національних цінностей дає змогу формувати в особистості гуманістичні цінності, виховувати високу мораль, національну гідність, патріотизм; повагу до національних традицій як культуротворчого сенсу; виробляти імунітет до сфери масової культури, зорієнтованої на абсолютний прагматизм та споживацтво; сприяти становленню і належності до українського світу. При цьому механізмами, що можуть посилювати виховний вплив образотворчого мистецтва постають: інформування, емоційне захоплення, навіювання, співпереживання (емпатія), наслідування, рефлексія, внутрішній діалог, аналіз і синтез, осмислення, розкодування знаково-символічних систем культури, переконання, стимулювання творчої активності (креативності) особистості.

1. Авер'янова Н. Образотворче мистецтво в контексті національного відродження XVI–XVIII ст. // Вісник Держав-

ної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2004. – № 1. – С. 80–85. 2. Авер'янова Н. Поведінкові типи українських художників у процесі усталення культурно-мистецького середовища XIX – початку XX ст. // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій: Зб. наук. праць за результатами міжнар. наук. конф. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – 383 с. – С. 261–266. 3. Воропаєва Т. Особливості української ментальності у світлі етнопсихологічних досліджень // Студії з україністики. – Вип. VI. – К.: Міжнародна школа україністики, 2004. – С. 26–47. 4. Ничик В. О принципах отнесения наследия мыслителя к духовной культуре того или иного народа // Диалектика интернационального и национального в развитии общественной мысли. – Кишинев: Штеница, 1984. 5. Савицька Л. Художня критика в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. – К.: ТОВ «Кадри», 2001. – 320 с. 6. Склярєнко Г. Я. Сучасне українське мистецтво: пошук актуального минулого // Матеріали III міжнародної науково-теоретическої конференції «Соціально-політичеські і культурні проблеми сучасності». – Симферополь: ДІАІПІ, 2010. – 860 с. – С. 665–668. 7. Соколюк Л. Михайло Бойчук та його концепція розвитку українського мистецтва (перша третина XX ст.). Автореф... дис. доктора мистецтвознавства: 17.00.05 / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 2004. – 35 с. 8. Творческий процесс в искусстве // Эстетика. Словарь / Под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с. 9. Філософський енциклопедичний словник / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Світлана Кагамлик

Духовний світ української православної церковної еліти ранньомодерного часу: теоретико-методологічні та джерелознавчі аспекти дослідження

У статті аналізуються теоретичні, методологічні та джерельні аспекти духовного світу української церковної еліти раннього нового часу. Зокрема, вивчаються термінологічний апарат та світоглядні концепції українських єпископів того часу.

The theoretical, methodological and sources' aspects of research of spiritual world of the Ukrainian clergy of early-modern time are analyzed in the article. In particular, the terminological apparatus and the world-conception of the Ukrainian bishops of that time are investigated.

В епоху пошуку духовних орієнтирів сьогодення необхідно актуалізувати в сучасній свідомості духовні скарби минувшини, відновити або вияснити незаслужено забуті імена їхніх творців. Сучасна постмодерністська масова культура потребує – як приклад для наслідування – такої культури і духовності, яка базується на засадах справжньої, не показної моралі.

У цьому зв'язку важливо відтворити духовний світ, у тому числі й світоглядні орієнтири, представників вищого духовенства, могилянців-інтелектуалів ранньомодерного часу з точки зору

окреслення відповідних перспективних моделей для формування сучасної національної еліти. Без розуміння того, якою має бути провідна верства та її цінності, не можна уявити собі подальші перспективи розвитку суспільства.

Об'єктом даного дослідження є українська православна церковна еліта ранньомодерного часу. Термін «церковна еліта» (зустрічаються аналоги – «духовна еліта», «релігійна еліта»), хоча все частіше вживається в науковій літературі, досі не знайшов свого усталеного і чіткого визначення.